

I.Ghazi, Ph.D

H. Beik Mohammadi, Ph.D

Kh. Bazi

E.mail: kh.Bazi@yahoo.com

دکتر ایران غازی، دانشگاه اصفهان

دکتر حسن بیگ محمدی، دانشگاه اصفهان

خدا رحم بزی، دانشجوی دوره دکتری جغرافیای انسانی (برنامه ریزی شهری)،

گروه جغرافیا، دانشگاه اصفهان

شماره مقاله: ۶۸۳

تأملی بر اقتصاد غیر رسمی در شهر زابل

چکیده

مسأله مورد مطالعه در تحقیق حاضر بررسی مشاغل غیر رسمی در شهر زابل است. هدف تعیین موقعیت و میزان گستردگی این گونه مشاغل و تعیین ارتباط آن با مسایل و رخدادهای طبیعی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی منطقه می باشد. این تحقیق در فصل زمستان انجام شده و روش تحقیق مبتنی بر پرسشگری بوده است. با این تحقیق مشخص گشت که وقوع خشکسالی باعث افزایش اشتغال تعداد زیادی از روستاییان بیکار در بخش مشاغل غیر رسمی گردیده است. و ورود افاغنه نیز باعث گسترش شدید مشاغل غیر رسمی در شهر زابل شده است. آنچه نگارنده را بر آن داشته تا به کنکاش در زمینه مشاغل غیر رسمی در شهر زابل بپردازد نقش اساسی موقعیت مرزی زابل (ورود و خروج غیر مجاز کالا)، ورود افاغنه و وقوع پدیده خشکسالی در پیدایش و گسترش پدیده مشاغل غیر رسمی بوده است و از همه مهمتر اینکه بتوان آثار و تبعات این بخش از اقتصاد غیر رسمی را در شهر زابل تبیین کرد.

کلید واژه‌ها: مشاغل غیر رسمی، زابل، افاغنه، خشکسالی، قاچاق کالا.

مقدمه

ضعف زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی در منطقه و بروز پدیده‌هایی نظیر خشکسالی و سیل در نقاط روستایی آنها را مجبور به ترک روستا و گسیل به سمت شهر زابل نموده است. از آنجایی که این افراد امید چندانی در دستیابی به اشتغال در اقتصاد رسمی شهر را ندارند بالاجبار در فعالیت‌های اقتصادی غیر رسمی جذب می گردند. به

طوری که امروزه در اغلب شهرهای کشور این معضل به اشکال گوناگون دیده می‌شود. آنچه باعث بروز و گسترش معضل مزبور در شهر زابل شده تا حدودی با سایر شهرهای کشور متفاوت است که؛ وقوع خشکسالی‌های متعدد و متوالی (۱۳۲۶، ۱۳۴۹، ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۲) موقعیت مرزی زابل و ورود مهاجرین افغان از آن جمله می‌باشند، که علاوه بر کاهش نسبت اشتغال در اقتصاد رسمی باعث بروز ناهنجاری‌های اجتماعی و اقتصادی از قبیل ایجاد راه‌بندان، خرید و فروش اجناس غیرمجاز (مانند انواع CD و غیره) شده است.

ادبیات تحقیق

الف - تعریف مشاغل غیر رسمی: در سال ۱۹۷۳ کی هارت^۱ در یک نوشته کلاسیک واژه تازه‌ای به نام بخش غیر رسمی^۲ را که در برابر بخش رسمی قرار داشت، وارد ادبیات جغرافیایی، اقتصادی و برنامه‌ریزی کرد. این محقق هنگام تحقیق در محلات فقیرنشین شهر «آگرا» در کشور غنا، متوجه بخش غیررسمی در اقتصاد شهری شد. با توجه به ابهام ذاتی و گستردگی مشاغل غیر رسمی، تعریف جامع و مانعی که از هر نظر دقیق و فراگیر باشد مقدور نیست (صرامی، ۱۳۷۳، ۱۱۲). و بنابراین مجبوریم ابتدا این تعریف را که مشخص کننده چارچوب موضوع است، ارایه دهیم:

سازمان بین‌المللی کار، از اقتصاد بخش غیررسمی تعریفی به این شرح ارایه داده است:
 ۱- نیاز به هزینه کم ۲- کارگر بر ۳- ورود آسان به این بخش ۴- کمی نیاز به تخصص و تحصیلات رسمی ۵- عرضه خدمات و تولیدات قابل رقابت (مافی، ۱۳۷۲، ۳۸) با توجه به مشخصات اقتصاد بخش غیر رسمی در شهرهای ایران باید به تعریف فوق دو خصیصه دیگر را نیز اضافه کرد که این امر در تعریف جامع دکتر حسین شکویی نهفته است:
 «بخش غیر رسمی بخشی است با درآمد نامنظم و نامطمئن، بدون دریافت مزد در روزهای بیماری و بدون حمایت از طرف سازمان‌های دولتی، با ساعات کار نامنظم و درآمد محدود» (شکویی، ۱۳۶۴، ۶۹).

ب - روش تحقیق: جغرافیا که علم روابط است، مستلزم نحوه اندیشیدن ویژه‌ای است. شیوه‌ای که از توصیف آغاز و به توجیه و تحلیل ختم می‌شود، اگر بخواهیم سه اصطلاح اصلی آن را به کار ببریم، مراحل: مشاهده تحلیلی، کشف همبستگی‌ها و

1. K. HART.

2. Informal Sector.

جستجوی روابط علی را شامل می‌شود (مطیعی لنگرودی، ۱۳۷۱، ۱۰). با توجه به روش‌های تحقیق رایج؛ در مقاله حاضر از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است که در این تحقیقات نوعاً از روش‌های مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی متون و محتوی مطالب و نیز روش‌های میدانی نظیر پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده استفاده می‌شود (حافظ نیا، ۱۳۸۳، ۶۰). روش مطالعه و بررسی اقتصاد غیر رسمی در شهر زابل مبتنی بر روش مذکور و مراجعه مستقیم به کسبه مستقر در نقاط مختلف شهر و پرکردن پرسشنامه بوده است. علاوه بر مطالعه موردی هریک از مشاغل غیر رسمی، استفاده از عکس، نقشه و نرم‌افزار Spss جهت تحلیل آماری و رسم نمودار بخش دیگری از روش تحقیق حاضر به حساب می‌آید.

شناخت مختصر شهر زابل

شهر زابل در شمال استان سیستان بلوچستان و در $29^{\circ} 61'$ طول جغرافیایی شرقی و $13^{\circ} 31'$ عرض جغرافیایی شمالی واقع گشته است (سازمان برنامه و بودجه استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۷۹، ۵). ارتفاع این شهر $498/2$ متر از سطح دریا بوده و در جلگه‌ای وسیع و هموار واقع شده که اطراف آن را اراضی مسطح فرا گرفته است. «بیرند رایس»^۳ محقق آلمانی در کتاب خود به نام «زابل» زمان پیدایش زابل را سال ۱۸۶۹ میلادی می‌داند (Rist, 1981, 4). زابل در فاصله ۲۱۵ کیلومتری زاهدان و ۷۰۰ کیلومتری شرق کرمان واقع شده است (نویان، ۱۳۷۶، ۲۷۴). بر اساس آخرین سرشماری در سال ۱۳۷۵ جمعیت شهر زابل برابر با ۱۰۰۸۸۹ نفر بوده است (سرشماری ۱۳۷۵).

شهرستان زابل همانند یک شبه جزیره از سه جهت به افغانستان منتهی می‌شود و تنها از جهت غرب با ایران پیوند خورده است (شهر و خانه، ۱۳۶۹، جلد ۱۶، ۲۵). حیات زابل نیز وابسته به تأمین آب ورودی می‌باشد که از طریق رودخانه هیرمند در افغانستان وارد کشور می‌گردد. این وابستگی باعث شده تا منطقه شاهد آثار مخرب (بیکاری و مهاجرت) در سالهای ۱۳۲۶، ۱۳۴۹، ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۲ باشد (براهیم‌زاده، ۱۳۷۹، ۲۰۵). از نظر آب و هوا، این شهرستان دارای زمستان‌های سرد و خشک و تابستان‌های گرم و خشک می‌باشد که برپایه طبقه‌بندی (کوپن)^۴ از نوع آب و هوای بیابانی خیلی گرم و خشک است (بزی، ۱۳۷۰، ۱۲). در ضمن میزان کل بارندگی سالانه آن به طور متوسط ۳۰ ساله، چیزی معادل $62/3$ میلی‌متر می‌باشد (فرپاک، ۱۳۶۳، ۲۲). در حالی که تبخیر اندازه‌گیری شده از

3. Bernd rist.

4. Koepen.

طریق تشکک در زابل، میزان آن را ۴۸۶۵ میلی متر نشان می دهد (ستیران، ۱۳۵۷، ۱۰۶). بنابراین مسأله تقسیم آب رودخانه هیرمند بین ایران و افغانستان موجب کم آبی و مهاجرت روستاییان شهرستان زابل شده است (غازی، ۱۳۶۶، ۳۷۸). در حالی که ساختار اقتصادی شهر زابل مبتنی بر خدمات (بیش از ۸۶ درصد از کل شاغلان) است، نیاز وسیع منطقه به مرکزی جهت مبادله کالا، سودآوری سریع و مطمئن سرمایه گذاری در بخش خدمات، عدم پرداخت مالیات و عوارض کالاهای قاچاق و ... از جمله زمینه‌هایی هستند که در رشد بخش خدمات رسمی و غیررسمی نقش اساسی داشته‌اند (شهر و خانه، ۱۳۶۶، جلد ۵، ۳۱). مؤلف کتاب سیستان (مجهول المؤلف) راجع به شرایط جغرافیایی حاکم بر منطقه می گوید: « شرایط آبادانی سیستان (زابل) بر بستن سه بند نهاده آمده: بستن بند آب، بستن بند ریگ و بستن بند مفسدان. هرگاه این سه بند اندر سیستان بسته باشد اندر همه عالم هیچ شهر به نعمت سیستان نباشد... » (اصلاح عربانی، ۱۳۷۷، ۴۴۸).

مهمترین اشکال اشتغال در اقتصاد غیر رسمی در شهر زابل

دست فروشی، فال گیری، سیگارفروشی، گدایی، واکسی، مسافرکشی خصوصی، میوه فروشی با وانت، میرزا بنویس سیار و ... از نمونه‌های مشاغل غیررسمی است (صرامی، ۱۳۷۳، ۱۱۱). علاوه بر مشاهده این موارد در شهر زابل، موارد دیگری نیز خاص این شهر است (نان فروشی، بنزین فروشی و غیره).

مشاغل غیر رسمی در شهر زابل را می توان به دو صورت طبقه بندی کرد:

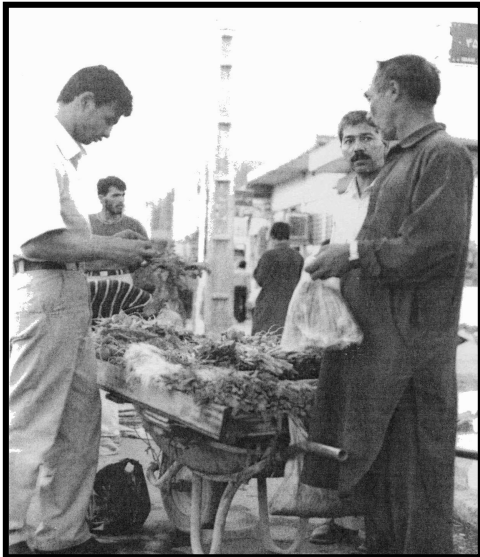
۱- براساس تخصص
}
مشاغل بدون تخصص
مشاغل تخصصی و نیمه تخصصی | ۲- براساس مجاز یا غیر مجاز بودن
}
مجاز (میوه فروشی و تعمیر کفش)
غیر مجاز (فروش CD و بنزین) |
|--|---|

نتایج یافته‌های تحقیق نشان می دهد که بالغ بر ۸۷/۴۵ درصد افراد شاغل در اقتصاد غیر رسمی زابل بدون تخصص لازم بوده (فروش مرغ، ماهی، میوه، سیگار، بنزین، جارو، و ...) و فقط ۱۲/۵۵ درصد آنها به مشاغل تخصصی و نیمه تخصصی (تعمیر کفش، ساعت سازی، عریضه نویسی و ...) اشتغال دارند (نمودار ۱).

۱۳۹۲۳

۱۰۶ فصلنامه تحقیقات جغرافیایی - ش ۸۲

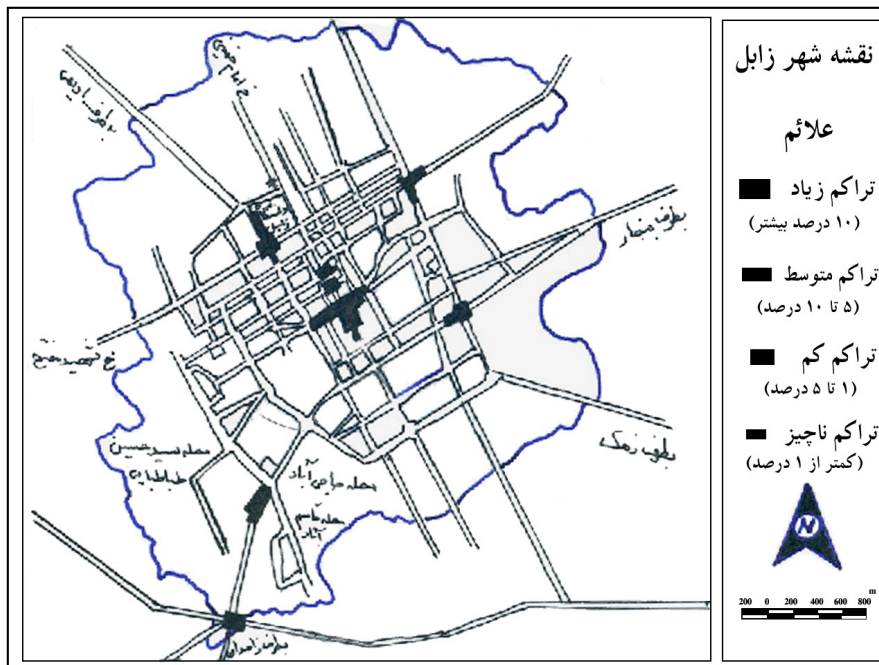
نمودار ۱ بصورت لنداسکیپ در فایل نمودار ۱

مشاغل بدون تخصص نیز خود به دو دسته تقسیم می‌شود که از مجموع افراد شاغل در این بخش؛ الف- در حدود ۲۴/۴ درصد در قسمت فروش مواد خوراکی ب- در حدود ۶۳/۰۵ درصد در قسمت فروش مواد غیر خوراکی ج- در حدود ۳۱/۸۶ درصد از شاغلین مواد غیر خوراکی نیز به خرید و فروش کالاهای غیر مجاز (۱) مانند آرد، کود شیمیایی، بنزین، گازوئیل، مواد مخدر و اسلحه مشغول می‌باشند (۲).

تصویر ۱ سبزی‌فروشی (شغل غیررسمی) در شهر زابل - ۱۳۸۲

باید دانست که روزانه ۱/۱۴۳/۰۰۰ لیتر بنزین و سالانه حدود ۱۰ هزار تن کود شیمیایی از منطقه خارج و به افغانستان وارد می‌گردد (براهیم‌زاده، ۱۳۷۹، ۲۶۰). بین مشاغل تخصصی غیر رسمی تعمیر کفش با ۵/۲ درصد افراد شاغل بیشترین تعداد و درصد را به خود اختصاص داده است و بیش از ۹۰ درصد این افراد را افغانه تشکیل می‌دهند به طوری که می‌توان گفت این حرفه از مشاغل تخصصی آنها به حساب می‌آید. مکان فعالیت شاغلین در قسمت کالاهای مجاز عمدتاً در بخش مرکزی شهر (اطراف بازار) و مبادی ورودی شهر می‌باشد در حالی که بسیاری از شاغلین در بخش کالاهای غیر مجاز مکان خاصی در اختیار نداشته و به صورت غیر قانونی اقدام به این کار می‌کنند و معمولاً در محلات حاشیه‌ای شهر مکانی تحت عنوان «بارانداز» در اختیار دارند. در ارتباط با سابقه کاری افراد شاغل در اقتصاد غیر رسمی از بررسی‌های به عمل آمده و پرسشنامه‌های تکمیل شده چنین بر می‌آید که بیشترین مدت سابقه کاری افراد بین ۵ تا ۱۰ سال بوده است که دوره خشکسالی‌های شروع شده از ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۲ را نیز در بر داشته است. از سوی دیگر کمترین مدت سابقه فعالیت مربوط به ۲۰ تا ۲۵ سال می‌باشد که خود نشان‌دهنده عمر کوتاه این معضل اقتصادی اجتماعی می‌باشد. نتایج حاصل از این پژوهش وضعیت دائمی یا غیر دائمی بودن کار کسبه اقتصاد غیر رسمی زابل را به شرح زیر نشان می‌دهد:

مأخذ: شهر و خانه، شهرداری زابل و مطالعات میدانی

نقشه ۱ پراکندگی مشاغل غیررسمی در شهر زابل - ۱۳۸۲

دسته اول؛ کسانی که شغل فعلی و کار اصلی آنان به شمار می آید.
دسته دوم؛ کسانی که در کنار کشاورزی، تحصیل و اوقات فراغت به چنین مشاغلی دست می زنند.

دسته اول خود به ۴ بخش تقسیم می شود:

۱. آن دسته از افرادی که بازنشسته بوده و برای کسب درآمد بیشتر مجبور به انجام این کارها شده اند.

۲. کسانی که به دلیل خشکسالی های (۱۳۷۸ تا ۱۳۸۲) و فقدان آب کافی، شغل کشاورزی را رها کرده و به این کارها پرداخته اند.

۳. کسانی که به دلیل نقص عضو، عدم وجود سرپرست، کمی سواد و تخصص و یا بیماری به این مشاغل روی آورده اند.

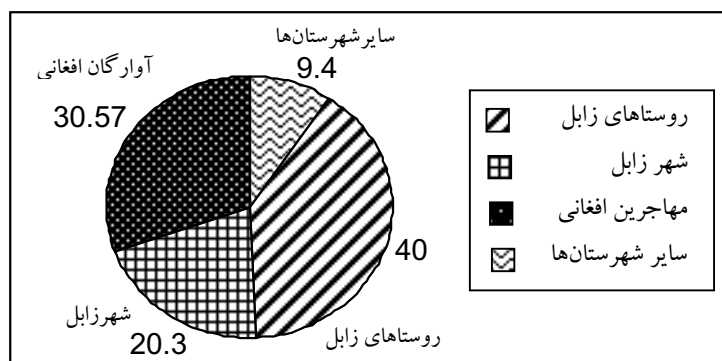
۴. مهاجرین افغان که از نظر قانونی امکان اشتغال در بخش رسمی اقتصاد را ندارند. اما دسته دوم شامل افرادی است که معمولاً به دلیل کمبود درآمد، بیماری سرپرست خانواده، فقر و غیره در کنار تحصیل یا کشاورزی به این کار می پردازند. معمولاً این افراد

بیشتر شامل طبقه سنی ۸ تا ۱۵ سال جامعه شهری می‌باشند. چون بررسی عواملی از قبیل محل تولد، شغل قبلی این نوع شاغلین، نسبت‌های سنی و جنسی آنان، سواد و مدرک تحصیلی و نیز نهایتاً وسایل و ادوات مورد نیاز شاغلین عواملی بوده است که در هر نوع برنامه‌ریزی، شناخت و آگاهی از آنها از کمال ضرورت برخوردار می‌باشد محور بحث‌های بعدی تحقیق بر تحلیل مسایل فوق متمرکز گشته است و نتایج قابل توجهی به دست آورده است.

برخی خصایص اقتصادی اجتماعی شاغلین اقتصاد غیر رسمی در شهر زابل

محل تولد

یکی از جنبه‌های مهم بررسی شده در زمینه اقتصاد غیر رسمی زابل، تعیین محل تولد شاغلین این بخش است که بر اساس آن می‌توان اثر مهاجرت ناشی از خشکسالی، ورود آوارگان افغانی را تأیید کرد (فرضیه تحقیق). از سوی دیگر مهاجر فردی است که نماینده فرهنگ، قوم، منطقه جغرافیایی و تاریخی خویش می‌باشد. او صرفاً کسی نیست که از یک کشور و یا قوم دیگر آمده باشد، بلکه می‌تواند از بیرون یک شهر یا حتی از یک محله دیگر آمده باشد (ریانی، ۱۳۸۱، ۱۳). باید دانست که در حدود ۲۰/۳ درصد شاغلین محل تولد خود را شهر زابل بیان داشته و در حدود ۴۰ درصد نیز در روستاهای اطراف زابل به دنیا آمده‌اند. حدود ۹/۴۰ درصد افراد نیز در شهرهای دیگر از قبیل مشهد، بیرجند، زاهدان، گرگان و ... به دنیا آمده‌اند که این افراد بیشتر برای خرید و انتقال اجناس به این شهرستان‌ها به زابل مراجعه می‌کنند (چتربازی) و در نهایت حدود ۳۰/۵۷ درصد افراد متولد در کشور افغانستان بوده‌اند. (نمودار ۲).

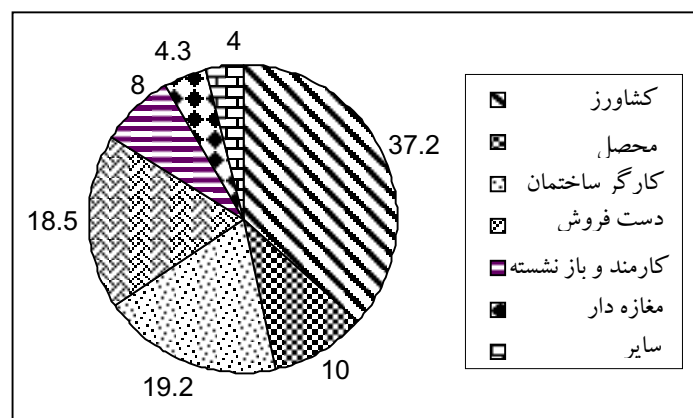

مأخذ: نتایج حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل شده

نمودار ۲ محل تولد شاغلین اقتصاد غیر رسمی در شهر زابل (درصد)-۱۳۸۲

بنابراین پس از متولدین روستایی که علت اصلی مهاجرت آنها (موقتی یا دائمی) و مشغول شدن در این فعالیت‌ها به دلیل خشکسالی بوده، آوارگان افغانی در رتبه دوم شاغلین اقتصاد غیر رسمی زابل قرار دارند. بنابراین می‌توان گفت که در اقتصاد غیر رسمی زابل مهاجرین روستایی و آوارگان افغانی با نسبت جمعاً ۷۶ درصد، مهمترین نقش را داشته‌اند.

شغل قبلی شاغلین اقتصاد غیر رسمی: طبق نمودار ۳ در حدود ۳۷/۲ درصد افراد شاغل در اقتصاد غیر رسمی قبلاً کشاورز بوده، ۴/۳ درصد مغازه‌دار و ۱۸/۵ درصد هم قبلاً این شغل را دارا بوده‌اند (دست فروشی). همچنین ۸ درصد کارمند بازنشسته، ۱۹/۲ درصد کارگر ساختمانی، ۱۰ درصد محصل و ۴ درصد هم از سایر فعالیت‌ها به این بخش آمده‌اند. بنابراین بخش کشاورزی بیشترین نسبت را به خود اختصاص داده و نشان دهنده تأیید فرضیه تحقیق یعنی مهاجرت روستاییان (کشاورز) به شهر زابل می‌باشد که در ایام بیکاری یا در شرایط خشکسالی و فقدان درآمد لازم به اجبار به صورت رفت و آمد روزانه به این کار دست زده که بسا در نهایت باعث نقل مکان دائم آنها به شهر شده است.

مأخذ: نتایج حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل شده

نمودار ۳ نسبت‌های شغل قبلی کسبه شاغل در اقتصاد غیر رسمی شهر زابل - ۱۳۸۲

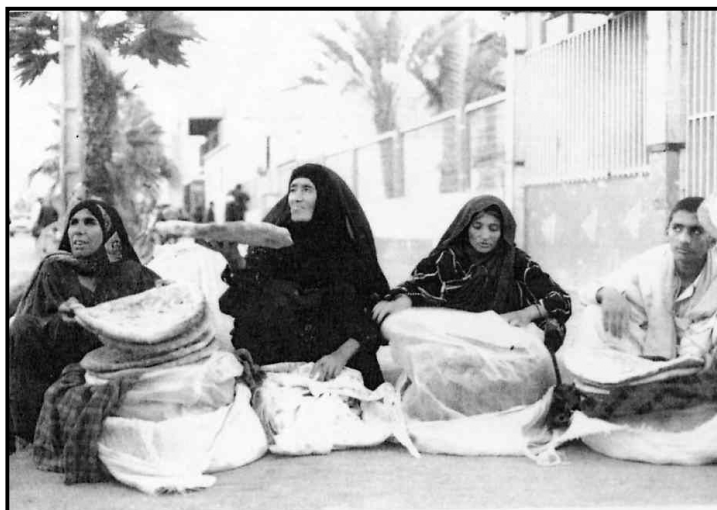
نسبت سنی: بیش از ۵۸/۹۶ درصد از افراد شاغل در اقتصاد غیر رسمی زابل در فاصله سنی بین ۱۵-۴۵ سال قرار دارند. این گروه سنی که جزو جمعیت فعال زابل محسوب می‌گردد، بنا به دلایلی همچون بیکاری، عدم امکان کشاورزی، اعتیاد، عدم سرمایه کافی، فقر و غیره به سوی این مشاغل روی آورده‌اند. این امر نشان می‌دهد که این افراد به جای

اینکه نیروی کار خود را صرف فعالیت‌های مفید اقتصادی و تولیدی نمایند و یا به تحصیل بپردازند به دلایل مختلف (که قبلاً تشریح گردید)، تحصیل یا حرفه خود را رها ساخته و مبادرت به کار فروش چند جعبه سیگار و یا فروش داروهای غیر بهداشتی، خرید و فروش کوپن و غیره کرده و باعث نابسامانی اقتصاد شهری و ناکارآمدی آن شده‌اند.

جدول ۱ نسبت سنی کسبه شاغل در اقتصاد غیر رسمی در شهر زابل - ۱۳۸۲

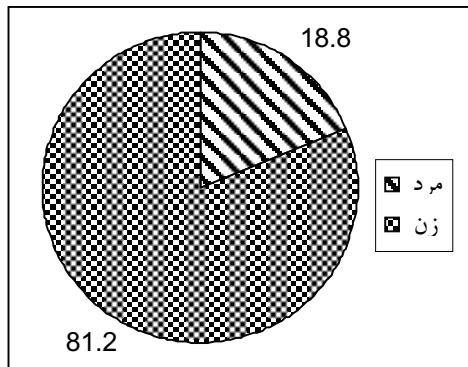
نسبت سنی	تعداد	درصد
کمتر از ۱۵ سال	۳۸	۳/۴۵
۱۵-۴۵	۶۴۸	۵۸/۹۶
۴۵-۶۰	۳۱۰	۲۸/۱۰
۶۰ سال و بیشتر	۱۰۳	۹/۳۹
جمع	۱۰۹۹	۱۰۰

مأخذ: نتایج حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل شده

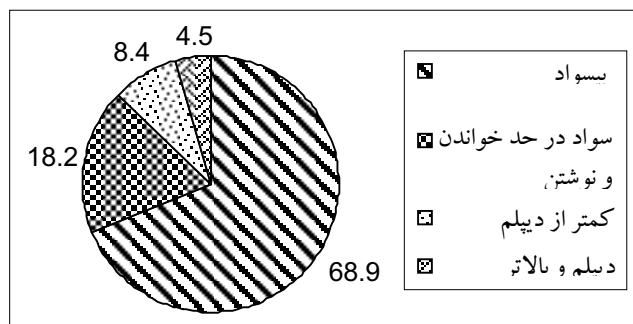
تصویر ۲ فروش نان توسط زنان (شغل غیر رسمی) در شهر زابل - ۱۳۸۲

نسبت جنسی: با توجه به یافته‌های حاصل از پرسشنامه‌ها (نمودار ۴) بالغ بر ۱۸/۰۸ درصد افراد شاغل در اقتصاد غیر رسمی شهر زابل را زنان و ۸۱/۰۲ درصد را مردان تشکیل می‌دهند. این ارقام می‌تواند نشان‌دهنده ماهیت مردطلب فعالیت‌های اقتصادی غیررسمی باشد. لازم است به این نکته توجه کنیم که اکثر زنان شاغل در این بخش، روستاییانی می‌باشند که فرآورده‌هایی مانند ماست، شیر، نان و غیره را پس از تولید در روستا جهت عرضه به شهر می‌آورند.

مأخذ: نتایج حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل شده
نمودار ۴ نسبت جنسی کسبه حاشیه‌ای شهر زابل

سواد و مدرک تحصیلی: نمودار ۵ وضعیت سواد افراد شاغل در مشاغل غیر رسمی شهر زابل را نشان می‌دهد و معلوم می‌دارد که در حدود ۶۸/۹۰ درصد افراد بیسواد، ۴/۷ درصد دارای سواد در حد دیپلم متوسطه بوده که عمدتاً هم عریضه‌نویس‌ها می‌باشند. همچنین ۸/۲ درصد افراد کمتر از دیپلم سواد داشته که معمولاً این افراد در عرضه پوشاک، لوازم صوتی، فروش دارو و ... مشغولند و در نهایت حدود ۱۸/۴ درصد از مابقی افراد در حد خواندن و نوشتن سواد دارند. بنابراین متوجه می‌شویم که بخش اعظم شاغلین غیر رسمی که مهاجرین روستایی و آوارگان افغانی می‌باشند، اکثراً بیسواد بوده و از دیدگاه جمعیت‌شناسی نیروی انسانی ساده و غیر ماهر را تشکیل می‌دهند.

مأخذ: نتایج حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل شده
نمودار ۵ وضعیت سواد شاغلین غیر رسمی در شهر زابل - ۱۳۸۲

وسایل و ادوات مورد نیاز: وسایل و ادواتی را که این افراد جهت کسب و کار استفاده می‌کنند، می‌توان به ۵ دسته به شرح زیر تقسیم نمود (نمودار ۶):

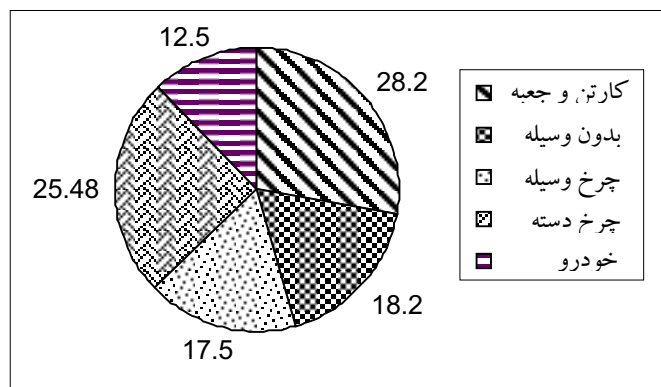
۱. وسایلی مانند کارتن یا جعبه؛ که از این گونه وسایل بیشتر برای فروش سیگار، انگشتر، تعمیر ساعت و ... استفاده می‌شوند، حدود ۲۸/۲۰ درصد افراد از این وسایل استفاده می‌کنند.

۲. در بین این کسبه، افرادی وجود دارند که از هیچ وسیله‌ای استفاده نکرده بلکه بر روی دست اجناس خود را به فروش می‌رسانند. مانند فروش پلاستیک توسط کودکان، فروش CD، چاقو، نان و ... که در حدود ۱۸/۲۰ درصد افراد را شامل می‌شود.

۳. استفاده از چرخ دستی جهت فروش ماهی، سبزی، میوه و ... حدود ۱۷/۵ درصد از شاغلین بخش غیر رسمی زابل از این وسیله استفاده می‌کنند.

۴. از جمله وسایل دیگر مورد استفاده، خودرو می‌باشد که ۲۵/۴۸ درصد را شامل می‌شود و برای فروش مرغ زنده، کفش، میوه، بنزین و ... استفاده می‌گردد.

۵. در حدود ۱۲/۵ درصد از افراد از سایر وسایل نظیر کیف دستی، پارچه، نایلون و غیره جهت فروش اجناس خود استفاده می‌کنند (مانند دوره‌گردهای افغانی).

مأخذ: نتایج حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل شده

نمودار ۶ وسایل مورد استفاده کسبه حاشیه‌ای شهر زابل - ۱۳۸۲

نتیجه‌گیری

یافته‌های حاصل از این تحقیق را می‌توان چنین بیان داشت:

۱. موقعیت مرزی شهر زابل و رویدادهای چند دهه گذشته در کشور افغانستان سبب ورود تعداد زیادی از مهاجرین افغان به این شهر شده و وقوع خشکسالی‌های متعدد و متوالی هم بر مهاجرت‌های روستایی به شهر زابل افزوده است.

۲. حدود یک سوم شاغلین بخش غیر رسمی، محل تولد خود را افغانستان بیان داشته‌اند و عمدتاً در خرید و فروش بنزین، نفت، کود شیمیایی، CD، اسلحه، آرد و ... شاغلند و بیش از یک سوم (۳۷٪) را نیز متولدین روستاهای زابل تشکیل می‌دهند که مهاجرت آنها به شهر زابل ناشی از ناپایداری شرایط فعالیت‌های اقتصادی در روستاها به ویژه در ارتباط با خشکسالی‌های اخیر است.

۳. اشتغال نزدیک به ۶۰ درصد افراد در مشاغل غیر رسمی با سن بین ۱۵-۴۵ سال تأییدی بر عدم توان پذیرش نیروی کار توسط اقتصاد رسمی در شهر زابل است.

۴. بیسوادی نزدیک به ۷۰ درصد شاغلین غیر رسمی در زابل زمینه بروز بسیاری از ناهنجاری‌های اقتصادی و اجتماعی دیگر را نیز مهیا ساخته است.

۵. حدود ۶۰ درصد افراد شاغل در مشاغل غیر رسمی در شهر زابل به مبادله کالاهای غیر مجاز می‌پردازند (نزدیک بودن شهر زابل به مرز همسایگان شرقی، ورود و خروج غیر قانونی کالا را تسهیل بخشیده است).

۶. در مرکز شهر زابل عمدتاً کالاهای مجاز (نان، سبزی، مرغ) خرید و فروش می‌گردد در حالی که در حاشیه شهر کالاهای غیر مجاز مانند کود شیمیایی، بنزین، سیلندر پر از گاز مایع، مواد مخدر، آرد و غیره مورد معامله قرار می‌گیرد.

پیشنهادات

۱. **کوتاه مدت:** ساماندهی استقرار افراد شاغل در مشاغل غیر رسمی در مکان‌های خاص و کنترل قانونی بیشتر آنان.

۲. **بلند مدت:** آفرینش پویایی اقتصادی در منطقه از طریق؛ سرمایه‌گذاری لازم، گسترش فعالیت‌های اقتصادی رسمی، همچنین کنترل مرزها و بازگرداندن تبعه افغانستان.

پی‌نوشت‌ها

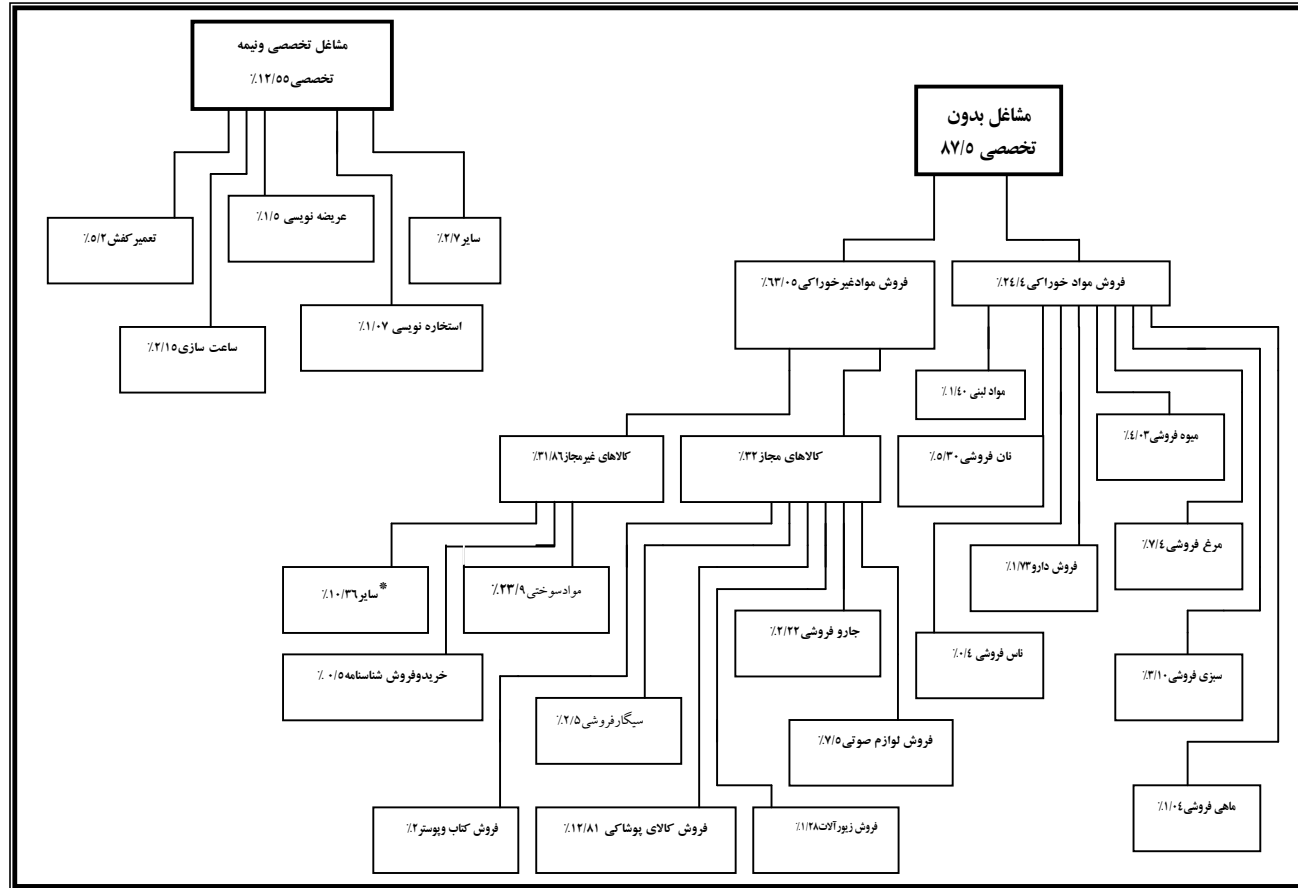
۱. خرید و فروش کالاهای غیر مجاز مانند فروش CD، مواد مخدر، اسلحه در انظار عموم صورت نگرفته و در صورت علنی شدن، قانون با آن برخورد خواهد کرد. برخی اقلام مانند بنزین و کود شیمیایی به دلیل قیمت بسیار بالا در افغانستان به صورت غیر مجاز از مرز خارج می‌گردند.
۲. متأسفانه در زمینه قاچاق مواد مخدر و اسلحه اطلاعات دقیقی در دست نیست.

منابع و مأخذ

۱. ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۷۹)؛ تحلیلی منطقه‌ای از روابط متقابل شهری و روستایی در سیستان، پایان نامه دکترای جغرافیا، دانشگاه اصفهان.
۲. اصلاح عربانی، ابراهیم (۱۳۷۷)؛ راهنمای شهرستان‌های ایران، تهران، انتشارات سازمان فار.
۳. بز، خدارحم (۱۳۷۰)؛ پژوهشی درباره مهاجرین سیستانی در گرگان و گنبد، پایایانه نامه کارشناسی جغرافیا، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۴. حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۳)؛ مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، انتشارات سمت.
۵. سعیدیان، عبدالحسین (۱۳۸۲)؛ سرزمین و مردم ایران (مردم شناسی و آداب و رسوم اقوام ایرانی)، تهران: ناشر مؤلف.
۶. سازمان برنامه و بودجه سیستان و بلوچستان (۱۳۷۹)؛ آمارنامه استان سیستان و بلوچستان.
۷. ستیران، مهندسین مشاور (۱۳۵۷)؛ طرح جامع کشاورزی قطب سیستان و بلوچستان، وزارت کشاورزی و عمران روستایی.
۸. شکویی، حسین (۱۳۶۴)؛ جغرافیدانان ایران و مسائل مهم جامعه ما، مجموعه مقالات سمینار جغرافی، شماره یک، مشهد: آستان قدس رضوی.
۹. شهر و خانه، مهندسین مشاور (۱۳۶۶)؛ طرح توسعه و عمران و حوزه نفوذ و تفصیلی شهر زابل، مرحله اول، جلد پنجم، وزارت مسکن و شهرسازی، اداره کل مسکن و شهرسازی استان سیستان و بلوچستان.
۱۰. شهر و خانه، مهندسین مشاور (۱۳۶۹)؛ طرح منطقه‌ای سیستان، قسمت دوم، جلد ۶، دفتر مطالعات طرح جامع سرزمین.
۱۱. ربانی، رسول (۱۳۸۱)؛ جامعه‌شناسی شهری، اصفهان: دانشگاه اصفهان و انتشارات سمت.
۱۲. صرامی، حسین (۱۳۷۳)؛ تأثیر مشاغل غیر رسمی بر چهره شهرهای ایران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳۲، مشهد: محمد حسین پاپلی یزدی.
۱۳. فرپاک، مهندسین مشاور (۱۳۶۳)؛ گزارش مرحله اول طرح تأمین و احداث شبکه آب مشروب کلیه قراء سیستان، جلد اول، کلیات و مشخصات عمومی؛ بخش دوم، تقسیمات و کلیات طبیعی و اقتصادی در سیستان. سازمان منطقه‌ای آب سیستان و بلوچستان.
۱۴. فرید، یدالله (۱۳۷۵)؛ جغرافیا و شهرشناسی، تبریز: دانشگاه تبریز.
۱۵. غازی، ایران (۱۳۶۶)؛ برنامه‌های عمرانی و پیشرفت‌های فرهنگی سیستان و بلوچستان و جنوب خراسان؛ بررسی تحلیلی موانع و عوامل مؤثر در پیشرفت‌های فرهنگی آموزشی مناطق سیستان و بلوچستان و جنوب خراسان، بیرجند: دانشگاه بیرجند.
۱۶. مافی، عزت‌الله (۱۳۷۲)؛ بررسی کوتاهی بر اقتصاد بخش غیر رسمی در شهر مشهد، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۲۸، مشهد: محمد حسین پاپلی یزدی.
۱۷. مطالعات میدانی نگارنده.
۱۸. مطیعی لنگرودی، سید حسن (۱۳۷۱)؛ روش تحقیق در جغرافیا، مشهد: آستان قدس رضوی.
۱۹. نتایج حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل شده در شهر زابل در سال ۱۳۸۲.
۲۰. نوبان، مهرالزمان (۱۳۷۶)؛ نام مکان‌های جغرافیایی در بستر زمان، تهران: انتشارات ما.

21. Rist, Bernd (1981); Die Stadt Zabol; Zur wirtschaftlichen und Sozialen Entwicklung einer kleinstädtines in Ost-Iran (sistan –projekt1) marburg lahn.

نمودار ۱ مهمترین مشاغل غیر رسمی و درصد شاغلین هریک در شهر زابل - ۱۳۸۲

* شامل خرید و فروش CD، شناسنامه، اسلحه، مواد مخدر، و غیره.
 مأخذ: نتایج حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل شده و مطالعات میدانی در این پژوهش.